

в 11 т. / Ред. кол.: ак. І. К. Білодід (голова) та ін. – Т. 10. – К. : Наукова думка, 1979. – С. 43; ¹⁶Словник української мови : в 11 т. / Ред. кол.: ак. І.К. Білодід (голова) та ін. – Т. 9. – С. 60; ¹⁷Словник української мови : в 11 т. / Ред. кол.: ак. І.К. Білодід (голова) та ін. – Т. 4. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 296; ¹⁸Словник української мови : в 11 т. / Ред. кол.: ак. І.К. Білодід (голова) та ін. – Т. 4. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 21; ¹⁹Словник української мови : в 11 т. / Ред. кол.: ак. І.К. Білодід (голова) та ін. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1970. – С. 296; ²⁰Словник української мови : в 11 т. / Ред. кол.: ак. І.К. Білодід (голова) та ін. – Т. 4. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 694; ²¹Словник української мови : в 11 т. / Ред. кол.: ак. І.К. Білодід (голова) та ін. – Т. 4. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 231; ²²Словник української мови : в 11 т. / Ред. кол.: ак. І.К. Білодід (голова) та ін. – Т. 9. – К. : Наук. думка, 1978. – С. 833; ²³Словник української мови : в 11 т. / Ред. кол.: ак. І.К. Білодід (голова) та ін. – Т. 8. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 513; ²⁴Словник української мови : в 11 т. / Ред. кол.: ак. І.К. Білодід (голова) та ін. – Т. 4. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 320; ²⁵Словник української мови : в 11 т. / Ред. кол.: ак. І.К. Білодід (голова) та ін. – Т. 2. – К. : Наук. думка, 1971. – С. 247; ²⁶Словник української мови : в 11 т. / Ред. кол.: ак. І.К. Білодід (голова) та ін. – Т. 4.

Сизонов Д.Ю., асп.

ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ МЕДИЧНОЇ ЛЕКСИКИ В МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто процес детермінологізації медичної лексики, представленої в медійному дискурсі. Розглядаються точки зору дослідників стосовно того, яку лексику слід відносити до детермінологізованої і які причини впливають на це явище. Також аналізуються етапи творення детермінологізованого слова, які характеризуються певними особливостями.

Ключові слова: детермінологізація, термін, терміносистема, медійний дискурс

The process of determinologization medical vocabulary, presented in media discourse is considered in the article. The points of view of researchers are examined in relation to that, what vocabulary it follows to take to determinologization and what reasons influence on this phenomenon. Also the stages are analysed creations of determinlogizantion word, which are described by certain features.

Key words: determinologization, term, termsystem, the media discours.

В статье рассматривается процесс детерминологизации медицинской лексики, которая представлена в медийном дискурсе. Рассматриваются разные точки зрения исследователей, касаемые того, какую лексику относить к детерминологизированной и какие причины влияют на этот процесс. Также анализируются этапы образования детерминологизированного слова, которые характеризуются некоторыми особенностями.

Ключевые слова: детерминологизация, термин, терминосистема, медийный дискурс.

Термін є об'єктом дослідження багатьох наук, передусім мовознавства, а також логіки, філософії. Аналізуючи наукову літературу, дослідники виділяють такі основні ознаки терміна:

1) моносемічність у межах термінологічної системи (О. Реформатський¹, Ф. Нікітіна², Ю. Караулов³ та ін.), тобто певної галузі знання (напр., *операція* – в медичному, військовому, банківському термінологічному полі має різні значення);

2) системність (О. Реформатський⁴, А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько⁵ та ін.), тобто слово як термін існує лише у певній системі понять і має відповідати правилам і нормам певної мови;

3) стилістична нейтральність (О. Реформатський⁶, В. Даниленко⁷ та ін.), тобто терміни як конкретні мовні одиниці не мають у своїй семантиці додаткових стилістичних значень;

4) наявність чіткої дефініції (О. Реформатський⁸, Т. Панько⁹, Ю. Караулов¹⁰ та ін.), тобто кожен термін

зіставляється з точним окремим визначенням, що орієнтує на відповідне поняття;

5) специфічність синонімії, антонімії та омонімії (у межах однієї терміносистеми), адже терміни-синоніми, терміни-антоніми і терміни-омоніми є характеристикою насамперед парадигмального представлення терміносистем.

У багатьох термінологічних дослідженнях суттєвою ознакою терміна є його короткість (формальна стислість) у плані вираження¹¹. Часто це, на думку дослідників, досягається за допомоги внутрішньої форми терміна – мотивованості¹². Повністю мотивованим, у такому разі, вважається одноеlementний термін, вибір якого пояснюється його дотермінологічним значенням і є найбільш точним у плані дефініції. Багатоelementні терміни, з цього погляду, є частково мотивованими, адже не завжди вони можуть точно позначити певне поняття. Наведене твердження є дискусійним, тому що термінологам зрозуміло, що критерій формальної стислості швидше є бажаним, ніж реальним.

Серед термінологічної лексики частотними є слова, що існують тільки як терміни в межах однієї терміносистеми (напр., *аборт, карієс, лейкоз*); характерними для сучасних терміносистем є і такі, що існують тільки як міжгалузева термінологія (напр., *операція, протез, вірус*); для сучасної української мови досить типовою є ситуація, за якої виділяється окрема група слів, що використовуються і як терміни, і як нетермінологічні слова (при наявності прямого й переносного (метафоричного) значення). Пор.: "...для Верховної Ради на час канікул настає **клінічна смерть**, а за нею, можливо, і **біологічна смерть**. Навряд чи така Рада доживе до президентських виборів." (Інтернет-портал "УНІАН", серпень 2009) – "За статистикою, кожна друга людина після **клінічної смерті** стає ясновидцем" ("Главред", листопад 2009).

Зауважимо, що коли слово стає терміном, то його значення спеціалізується й обмежується¹³. І лише згодом, функціонуючи як термін, лексема часто починає виходити за жорсткі межі конкретного термінополя. Це явище притаманне, звичайно, не всім термінологічним одиницям. Подекуди термін в залежності

від поширеності тієї чи іншої терміносистеми отримує нове значення і звідси постає зовсім інші поєднання з контекстуальними лексемами: *стан* (мед.) як функціонування організму¹⁴ і *стан* (лінгв.) як дієслівна категорія: ***стан здоров'я, стан задовільний / незадовільний – стан дієслова, стан активний / пасивний.***

Тому тези деяких дослідників про те, що термінологія в ідеалі має бути "розумною", "чіткою" й "унормованою" (В. Табанакова¹⁵, Л. Капанадзе¹⁶ та ін.) є не зовсім коректними щодо функцій. Термінологія у вторинній функції часто пов'язується з експресією, може виходити за межі так званої "унормованості" і навіть набувати широкого стилістичного потенціалу (хоча сама по собі термінологія має стояти осторонь стилістики¹⁷).

Лексичний склад мови знаходиться в тісному зв'язку з позамовною дійсністю, перебуваючи в безперервному русі. Це виявляється в постійній взаємодії між загальнолітературною і термінологічною лексикою. Результатом подібної взаємодії є зворотній термінологізації процес – ***детермінологізація*** – функціональне розширення значення термінів і їх перехід у систему загальнонародної мови. На дериваційному рівні матеріальна оболонка твірного термінологізованого й похідного детермінологізованого слова однакова, словотворчі засоби фактично відсутні, зміни відбуваються всередині слова, у його змісті, тобто у співвіднесеності з позначуваними предметами і явищами. Тому детермінологізація є процесом творення нових лексем шляхом зміни семантики вже існуючих у мові слів (термінів).

Проблемою детермінологізації займалися багато вчених (Д. Шмельов, Л. Капанадзе, А. Суперанська, І. Кочан та ін.), проте дотепер у мовознавстві не виробилося єдиної думки про те, яку лексику слід відносити до детермінологізованої.

Згідно з першою точкою зору¹⁸, детермінологізованим вважається слово, вжите в переносному значенні (наприклад, *чума* як гостре інфекційне захворювання і перен. *чума* – надзвичайно небезпечне, згубне соціальне явище): "*Кучма і чума – майже одне й те саме*" ("Главред", з інтерв'ю О. Тягнибока, серпень 2009). Або *артерія*, що означає "кровоносні судини, по яких кров тече від серця до

периферії"¹⁹, увійшовши до складу загальноновживаної лексичної системи, термін набув переносного значення: важливий шляхопровід, головна залізнична колія, основна судноплавна ріка тощо. Саме в таких значеннях це слово часто вживається в медійних текстах: "*головна водна **артерія** Києва* [про Дніпро – Д. С.]", "*російсько-українська **артерія** голубого вогню* [про газопровід – Д. С.]" ("Контракти", серпень-вересень 2009).

Згідно з другою²⁰ – детермінологізованим є слово чи словосполучення, що вийшло з одного термінополя й увійшло до іншого (наприклад, *вірус* як медичний термін і *вірус* як комп'ютерний термін): "*Завантажувальні **віруси** заражають сектори жорстких дисків та дискет...*" ("Главред", серпень 2009). Або *рак* як зоологічний термін (прісноводна тварина) і *рак* як медичний – "злаякісна пухлина на зовнішніх або внутрішніх органах людини"²¹: "*цей **рак** "жиріає" людину кожної хвилини...*" ("Контракти", жовтень 2009).

Згідно з третьою²² – про детермінологізацію можна говорити в тому випадку, коли реалія, яку номінує термін, перетворюється на побутовий або який-небудь інший різновид загальнонародної мови (наприклад, *параліч* у значенні "бездіяльність"). Цікаво, що лексема *параліч* часто зустрічається в медійних текстах, характеризуючи ті чи інші дії влади: "*Сміливий цей мер. У нас таке миттєво призвело б до **паралічу** влади*" ("Тиждень", червень 2009); "*Дії Прем'єра – це пізніший повний **параліч** нашої економіки*" ("Контракти", з інтерв'ю депутата О. Єфремова, вересень 2009). Або інший термін – *діарея*: "*У цих депутатів, по-моєму, вічна словесна **діарея**...*" ("Главред", з інтерв'ю Ю. Тимошенко, червень 2009).

Згідно з четвертою точкою зору²³, детермінологізованою можна вважати лексику, яка вийшла за межі терміносистеми і функціонує в загальнолітературній мові (ця точка зору для нас більш прийнятна). Термін, таким чином, десемантизується у зв'язку з активним використанням його поза межами спеціальної термінологічної системи, а далі функціонує як лексема з новим значенням. Тому, зрозуміло, що детермінологізовані процеси мають місце перш за все у засобах масової комунікації. "Терміни, які вийшли за межі конкретного

термінополя, вже не сприймаються як вузькоспеціальні, вони набувають оцінно-позитивної або оцінно-негативної якості"²⁴. У медійних текстах ця якість важлива для так званого "згущення думки та більш точного називання навколишньої реалії"²⁵. Пор.: *"реанімація Верховної Ради"* ("Контракти", липень 2009) – *"штучне відновлення деяких функцій Верховної Ради"*.

Г. Солганик, досліджуючи мову публіцистики та її естетичний вплив на реципієнта, зауважує, що "під експресивністю в слові розуміють звичайно зображувально-виражальні якості, образність; вона (експресивність) часто досягається переносним використанням слова"²⁶. Власне, перенесення і є інструментом творення вторинної номінації, що веде до виявлення стилістичного потенціалу слова²⁶. Медійне мовлення має на меті впливати на маси, а тому дуже часто це досягається " шляхом переносу із загально-наукової лексики до газетно-публіцистичної тих термінів, що викликають інтерес у суспільства"²⁷, передусім тих, якими позначаються економічні, політичні, медичні, юридичні процеси в житті народу.

Процес детермінологізації медичної термінології є однією з основних тенденцій розвитку медійного дискурсу. Безперечно, медицина є однією з найдавніших наук, таких стародавніх як і саме людство, і її актуальність в житті суспільства не викликає сумнівів. Медичні терміни, завдяки процесу детермінологізації, починають функціонувати у нових контекстах, призначених уже не тільки для фахівців, але й для всіх носіїв мови. З цього приводу Д. Шмельов пише, що "потрібно звертати увагу не тільки на факти входження в систему мови термінів, а й широкого їх подальшого метафоричного застосування"²⁸, тобто їхньої детермінологізації.

У медійному дискурсі з точки зору взаємозалежності з загальнолітературною лексикою дослідники виокремлюють ядро, тобто лексику неспеціальну, нетермінологічну, і периферію, тобто спеціальну, термінологічну²⁹. Спостережено, що периферійна лексика часто переважає ядрову, оскільки, крім власне термінів, там перебувають іще й лексеми, які детермінологізувалися в силу різних причин, а також позалітературна лексика.

Н. Непийвода говорить, що при детермінологізації слово проходить кілька етапів. На першому (фундаментальному) етапі слово тільки частково втрачає свій термінологічний характер, виходячи за межі наукового контексту³⁰. Це пов'язано з частим уживанням терміна у ЗМІ. При цьому поняття, позначуване цим терміном, залишається тим самим, але порушується однозначна відповідність між власне терміном та його дефініцією. Так, наприклад, термін *вакцина* означає "медичний препарат, що забезпечує формування імунітету"³¹. З контексту "**Вакцина "Пентаксин" є серійною вбивцею дітей!"**" ("Тиждень", вересень 2009) термін *вакцина* не реалізує свою пряму номінацію. Термін десемантизується, набуває нових конотацій, а отже справляє на реципієнта негативне враження.

Наступний етап детермінологізації має на меті оформлення терміна як загальнозживаного слова літературної мови і його фіксацію у словниках у цій новій якості. Спеціальне, наукове значення терміна зводиться до мінімуму, за частотністю вживання на перший план виходить вторинна номінація. Наприклад, терміни *хворіти*, *хворий*, *хвороба*, *хворобливий*: ***хворіти*** *взимку*, ***хвора*** *людина*, ***хвороба*** *серця*. Пор.: "***хвора*** *українська влада*", "***хронічна хвороба*** *фінансової системи*", "***хворобливе*** *питання Прем'єр-міністра*" ("Главред", вересень-жовтень 2009; "Контракти", серпень-вересень 2009).

І на третьому етапі вже детермінологізований термін набуває великого стилістичного потенціалу і може використовуватися як основа подальшої семантичної деривації в мові: "***Язва*** *чорного піару знову розколює націю навпіл*" ("Главред", жовтень 2009); "***Такої істерії*** *опозиція вже давно не демонструвала*" ("Главред", липень 2009).

Отже, процес детермінологізації медичних термінів проходить кілька етапів, кожен з яких характеризується певною особливістю. На кожному з етапів він (термін) активно може використовуватися в медійному дискурсі, що дає поштовх до подальшої десемантизації та лексико-семантичної деривації. Детермінологізований термін може паралельно вживатися як у значенні терміна, так і поза терміносистемою. Безперечно, процес детермінологізації є позитивним явищем, оскільки

всебічно розвиває і збагачує лексичний склад мови, реалізує інтенції мови, активно впливає на її функціональні можливості.

¹Реформатский А.А. Введение в языковедение / А.А. Реформатский. – М.: Просвещение, 1967. – С. 110-111; ²Никитина Ф.А. О некоторых новых тенденциях в терминологическом словообразовании / Ф.А. Никитина. Структура и математическая лингвистика. – К. : Высшая школа, 1978. – С. 64; ³Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – С. 202-206; ⁴Реформатский А.А. Указ. раб. – С. 112-113; ⁵Д'яков А.С. Основы термінотворення : Семант. та соціолінгвіст. аспекти / Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. – К. : Academia, 2004. – С. 10; ⁶Реформатский А.А. Указ. раб. – С. 105. ⁷Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / Даниленко В.П. – М. : Наука, 1987. – С. 43; ⁸Реформатский А.А. Указ. раб. – С. 109; ⁹Панько Т.І. Українське термінознавство : Підручник / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – С. 111; ¹⁰Караулов Ю.Н. Указ. раб. – С. 206; ¹¹Капанадзе Л.А. Взаимодействие терминологической и общеупотребительной лексики / Л.А. Капанадзе // Развитие лексики современного русского языка. – М. : Наука, 1974. – С. 99; ¹²Табанакова В.Д. Идеографическое описание научной терминологии / Табанакова В.Д. – Тюмень : Из-во Тюменского государственного университета, 1999. – С. 87-88; ¹³Реформатский А.А. Указ. раб. – С. 124; ¹⁴Червяк П.І. Медична енциклопедія / Червяк П.І. – К. : Просвіта, 2001. – 624 с.; ¹⁵Табанакова В.Д. Указ. раб. – С. 101; ¹⁶Капанадзе Л.А. Указ. раб. – С. 116; ¹⁷Реформатский А.А. Указ. раб. – С. 126; ¹⁸Капанадзе Л.А. Указ. раб. – С. 122; ¹⁹Червяк П.І. Зазн. праця. – С. 126; ²⁰Суперанская А.В. Общая терминология : Вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – С. 114; ²¹Червяк П.І. Зазнач. праця. – С. 489; ²²Д'яков А.С. Зазнач. праця. – С. 216-218; ²³Панько Т.І. Зазнач. праця. – С. 167; ²⁴Капанадзе Л.А. Указ. раб. – С. 118; ²⁵Солганик Г.Я. Лексика газеты (функциональный аспект) / Солганик Г.Я. – М. : Высшая школа, 1981. – С. 12; ²⁶Поэтика публіцистики : Сборник // Под ред. Солганика Г.Я. – М. : Высшая школа, 1980. – С. 78; ²⁷Солганик Г.Я. Указ. раб. – С. 10-20; ²⁸Шмелев Д.Н. Современный русский язык. Лексика. – М. : Просвещение, 2008. – С. 34; ²⁹Солганик Г.Я. Указ. раб. – С. 21; ³⁰Непийвода Н.Ф. Мова української наукової технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) : Монографія – К. : МФА, 1997. – С. 88; ³¹Червяк П.І. Зазнач. праця. – С. 94.